

...כל אלו שאמרו אין מדליקין בהן בשבת מדליקין בהן ביו"ט חוץ
משמן שריפה... כל אלו שאמרו אין מדליקין בהן בשבת מותר
לעשותן מדורה...

ב. נר ביתו ונר חנוכה:

הגמרא (דף כ"ג ע"ב) דנה בחשיבותו של נר חנוכה מול מצוות אחרות:

אמר רבא: פשיטא לי נר ביתו ונר חנוכה - נר ביתו עדיף משום שלום
ביתו. נר ביתו וקידוש היום - נר ביתו עדיף משום שלום ביתו. בעי
רבא: נר חנוכה וקידוש היום מהו, קידוש היום עדיף דתדיר, או
דילמא נר חנוכה עדיף משום פרסומי ניסא. בתר דאבעיא הדר פשטה,
נר חנוכה עדיף משום פרסומי ניסא.

ומפרש רש"י:

נר ביתו ונר חנוכה - נר ביתו בשבת, והוא עני ואין לו כדי לקנות שמן
לשתי נרות.

אף כאן יש לשאול, מדוע לא מפרטת הגמרא עצמה באיזה נר מדובר?
הרמב"ם הביא גמרא זו להלכה בסיום הלכות חנוכה (פ"ד הי"ד):

היה לפניו נר ביתו ונר חנוכה או נר ביתו וקדוש היום, נר ביתו קודם
משום שלום ביתו, שהרי השם הנמחק לעשות שלום בין איש לאשתו.
גדול השלום שכל התורה ניתנה לעשות שלום בעולם, שנאמר (משלי
ג'): "דרכיה דרכי נעם וכל נתיבותיה שלום".

על דברי הרמב"ם הקשה בספר "משנת יעקב":

צ"ע, מה דהרמב"ם הביא כאן הדין דנר ביתו וקדוש היום, דלא שייך
כלל להל' חנוכה, ומקומו בהוא בהל' שבת ושם לא הביאו, ואם כי
הביא זה כאן אגב הדין של נר ביתו ונר חנוכה האמורין יחד בגמ'
בשבת וכנזכר, מכל מקום דרכו של הרמב"ם בדרך כלל להביא כל
דבר על מקומו לפי עניינו, ולמה שינה כאן מדרכו זו, וצ"ע.

מדוע הביא הרמב"ם הלכה זו, השייכת להלכות שבת, בסיום הלכות חנוכה, ולא
הביאה בהלכות שבת?²

² הלכות חנוכה מסיימות את ספר זמנים ב"ד החזקה. במקום אחר (מצוה ברה מהדו"ב בסופו) הרחבנו
בדרכו של הרמב"ם לסיים כל ספר מספרי הי"ד החזקה בענין הקשור לתחילת הספר הבא אחריו. אף כאן
מסיים הרמב"ם בענין שלום בית, הנוגע להלכות אישות הפותחות את ספר נשים, הבא אחרי ספר זמנים.

ג. "הרגיל בנר":

בהמשך הגמרא מובא (כ"ג ע"ב):

אמר רב הונא: הרגיל בנר הויין ליה בנים תלמידי חכמים, הזהיר במזוזה זוכה לדירה נאה, הזהיר בציצית זוכה לטלית נאה, הזהיר בקידוש היום זוכה וממלא גרבי יין.

ראשית, יש לשאול כפי ששאלנו קודם, מדוע הגמרא לא מבארת שמדובר בנר שבת?
רש"י מבאר:

בנים תלמידי חכמים - דכתיב (משלי ו') "כי נר מצוה ותורה אור", על ידי נר מצוה דשבת וחנוכה בא אור דתורה.

רש"י מבאר כי קיום מצוות הנר, של שבת ושל חנוכה, מזכה את האדם בבנים תלמידי חכמים. על פי רש"י, מובאות בגמרא זו מספר מצוות, שהזהירות בהן מזכה בשכר מיוחד, על פי אופי המצוה. אלא שיש לשאול, מדוע שינתה הגמרא בנר לכתוב: "הרגיל בנר", שלא כמו בשאר המצוות שלגביהן נכתב: "הזהיר"?

ד. זמן ההדלקה:

בהמשך מביאה הגמרא מעשה (כ"ג ע"ב):

דביתהו דרב יוסף הות מאחרה ומדלקת (היתה מאחרת ומדליקה) לה. אמר לה רב יוסף: תניא "לא ימיש עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה", מלמד שעמוד ענן משלים לעמוד האש ועמוד האש משלים לעמוד הענן. סברה לאקדומה, אמר לה ההוא סבא: תנינא, ובלבד שלא יקדים ושלא יאחר.

אף כאן לא מבארת הגמרא שמדובר בנר שבת ואנו נזקקים לפירושו של רש"י:
מאחרה ומדלקת - נר של שבת סמוך לחשכה.

הרמב"ם מביא גמרא זו להלכה בהלכות חנוכה (פ"ד ה"ה):

אין מדליקין נרות חנוכה קודם שתשקע החמה אלא עם שקיעתה, לא מאחריין ולא מקדימין.

כתב על כך המגיד משנה:

ומה שכתב רבינו "ולא מקדימין ולא מאחריין" יצא לו ממה שאמרו שם (שבת כ"ג ע"ב) "תנא ובלבד שלא יקדים ולא יאחר", והוא מפרשה בנר חנוכה בלבד.

נחלקו, אם כן, רש"י והרמב"ם, האם המעשה באשתו של ר' יוסף עוסק בנר שבת או בנר חנוכה. יש להביא ראיה לדעת הרמב"ם מן המקור בו מופיעה הברייתא במסכת סופרים (פ"כ ה"ד):

מצות הדלקתו משקיעת החמה עד שיכלה הרגל מן השוק, ואף על פי שאין ראייה לדבר זכר לדבר "לא ימיש עמוד הענן יומם".

הברייתא לומדת מן הפסוק "לא ימיש עמוד הענן יומם", שלנר חנוכה יש זמן הדלקה מוגדר, ואין להקדימו ולאחרו, ומובן מדוע הבין הרמב"ם שהגמרא מתייחסת לנר חנוכה. עם זאת, רש"י הבין שהגמרא עוסקת בנר שבת, ולשיטתו יש להבין את הלימוד מעמוד הענן, כיצד הוא נוגע לזמן הדלקת נר שבת.

ה. "מפני כבוד השבת":

במשנה בהמשך הפרק נאמר (מ"ב):

אין מדליקין בשמן שריפה ביום טוב. רבי ישמעאל אומר אין מדליקין בעטרן מפני כבוד השבת...

על דברי ר' ישמעאל נאמר בגמרא (כ"ה ע"ב):

מאי טעמא³, אמר רבא: מתוך שריחו רע, גזרה שמה יניחנה ויצא. אמר ליה אביי: ויצא, אמר ליה: שאני אומר הדלקת נר בשבת חובה.

יש להבין את דברי רבא. אביי שאלו שאלה: "ויצא", במה יציאתו סותרת את כבוד השבת? תשובתו של רבא היא שהדלקת הנר בשבת חובה. ומה בכך? עדיין ניתן לומר, "ויצא", שהרי ההדלקה חובה, אך אין חובה לשהות ליד הנר הדולק? רש"י בדבריו עונה לשאלה זו:

חובה - כבוד שבת הוא, שאין סעודה חשובה אלא במקום אור כעין יממא, בפרק בתרא דיומא (ע"ה ע"ב).

על דברי רש"י יש לשאול: א. הסעודה כלל אינה מוזכרת בדברי הגמרא, ומניין לרש"י שכבוד שבת הוא בסעודה? ב. אין דרכו של רש"י להסתמך בפירוש הגמרא על סוגיות אחרות⁴, אלא כל סוגיא מתפרשת במקומה, ובסוגיא זו מסתמך רש"י

³ ר' ישמעאל נתן טעם לדבריו: "מפני כבוד השבת", ומהי שאלת הגמרא: "מאי טעמא"? נראה, שפירוש השאלה הוא, מהו הקשר בין הדלקה בעטרן ל"כבוד השבת", כיצד הטעם של "כבוד השבת", מבאר את האיסור להדליק בעטרן.

⁴ עי' שדי חמד (ח"ו כללי הפוסקים סי' ח' אות י"ב) שכתב בשם שו"ת מהרלב"ח (סי' מ"ה): "רש"י דרכו לפרש ולבאר הסוגיא שלפניו כפי הפשט אף שמצד הכרח הדין או סוגיא אחרת בתלמוד הפירוש שהוא מפרש אינו כן, עם כל זה אם הפירוש שהוא מפרש הוא הנראה כפי הפשט באותה הברייתא אינו חושש לפירושו כי אם כפי הפירוש הנראה מוכרח מלשון הברייתא עצמה, ובתנאי שלא נצטרך לאותו הענין בנדון שלפנינו ואינו מעלה ולא מוריד בסוגיא שלפנינו, בין יהיה האמת כדבריו או לא".

בביאור הגמרא על הגמרא ביומא, ובלעדיה אין הסוגיא מובנת. מה גרם לרש"י להביא ממרחק לחמו?"

ו. "ותזנח משלום נפשי":

בהמשך הגמרא מובא (כ"ה ע"ב):

"ותזנח משלום נפשי נשיתי טובה", מאי "ותזנח משלום נפשי", אמר רבי אבהו: זו הדלקת נר בשבת. "נשיתי טובה", אמר רבי ירמיה: זו בית המרחץ.

הר"ח אינו גורס את המילה "בשבת", אלא "זו הדלקת הנר", ולגירסתו נתייחס בהמשך.

יש להבין, מהו הקשר בין הפסוק העוסק בגלות (איכה ג', י"ז), לדרשת הגמרא על נר ובית המרחץ? ב"עיתים לבניה" על ספר העיתים (סי' י"ג, אות ק"א) מביא את דברי הירושלמי (ברכות פ"ד ה"א):

כתיב "וימצאו בקעה בארץ שנער וישבו שם", אמר ריש לקיש: למה נקרא שמה "שנער", ששם ננערו מתי דור המבול. דבר אחר "שנער", שהם מתים בתשנוק בלא נר ובלא מרחץ...
פני משה: בתשנוק - בצער מבלי נחת, שאין להם לא נר ולא מרחץ.

בשנער, היא בבל, אין נר ומרחץ. על פי הירושלמי מובנת גירסת הר"ח. ככל היא מקום חשוך⁵, שאין משתמשים בו בנרות. אין הכוונה לנרות שבת אלא לנרות של כל ימות השנה, שנעדרו מבבל. יש להבין, מכל מקום, את הקשר שבין הפסוק, העוסק בחסרון בשלום, לחסרון בהדלקת הנר.

ז. המקור לחיוב הדלקת הנר:

המקור לחיוב הדלקת הנר מצוי בדברי הגמרא (ל"ד ע"א) המוסכים על המשנה: "שלשה דברים צריך אדם לומר בתוך ביתו ערב שבת עם חשכה עשרתם, ערבתם, הדליקו את הנר...":

מנא הני מילי, אמר רבי יהושע בן לוי: אמר קרא "וידעת כי שלום אהלך ופקדת נוך ולא תחטא".

יש להבין, על איזה מדיני המשנה מוסבת השאלה "מנא הני מילי", וכיצד דין זה נלמד מן הפסוק שמביאה הגמרא⁶. הר"ח מביא את הגמרא בלשון זו:

⁵ ע"י בפסחים (ל"ד ע"ב) דברי ר' ירמיה: "בבלאי טפשי משום דיתבי בארעא דחשוכא אמריתון שמעתתא דמחשכו". וברש"י: "אתרא דמחשכא - בבל עמוקה". בבל היתה בעמק ונראה שדבר זה גרם לתחושה של חושך בבבל.

⁶ בתוס' רא"ש מובא ששלושת הדינים המופיעים במשנה נלמדים מן הפסוק: "וידעת כי שלום אהלך" - זה הדלקת הנר בשבת, 'ופקדת נוך' - זה ערובי חצירות, 'ולא תחטא' - עשרתם שלא יחסר לו לאכול". בהמשך

מנא לן דצריך הדלקת נר בשבת, שנאמר "וידעת כי שלום אהלך וגו'",
ואין שלום אלא באור, שנאמר "וירא אלהים את האור כי טוב".

על דברי הר"ח יש לשאול: א. מדוע רק בסיום הפרק העוסק בהדלקת הנרות מופיע המקור למצות הדלקת הנר?⁷ ב. כיצד הפסוק האומר שהאור הוא טוב, מלמד שבהדלקת הנר יש שלום? אמנם "טוב" ו"שלום" שתיהן מילים חיוביות, אך אין הן זהות, ולכל מילה יש מובן מיוחד, והעירוב ביניהן דורש בירור.

ברכה על הדלקת הנר

נושא שקובע ברכה לעצמו הוא חיוב הברכה על הדלקת הנרות. הרמב"ם כותב (הל' שבת פ"ה ה"א):

וחייב לברך קודם הדלקה "ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצוותיו וציוונו להדליק נר של שבת", כדרך שמברך על כל הדברים שהוא חייב בהם מדברי סופרים.

המגיד משנה מביא את מקורו של הרמב"ם מסדר רב עמרם גאון, אלא שתמוה שמביא הרמב"ם דין שלא מופיע בדברי חז"ל בלא לציין זאת. באור זרוע (הל' שבת סי' י"א) הביא דברי הירושלמי (ברכות פ"ט) שאינו נמצא בירושלמי שלפנינו:

המדליק נר בלילי יום טוב אומר "אשר קדשנו במצוותיו וציוונו להדליק נר לכבוד יום טוב", ואין צריך לומר זמן. בלילי שבת אומר "אשר קדשנו במצוותיו וציוונו להדליק נר לכבוד שבת".

נראה, שירושלמי זה (בגירסא שונה מעט) הוא המקור לפסק הרמב"ם. אלא שחיובו של ברכה זו טעון בירור בשני עניינים: עצם חיוב הברכה, ומטבע הברכה. לגבי עצם חיוב הברכה מובא בתשובות ר"ת בספר הישר, שנשאל על ידי רבינו משולם (סי' מ"ז, ר'):

וברכת הנר כמו כן הורה הוא ונוהג תחילה, וכן במקומות אחרים הרבה ראינו שאין נוהגין לברך, וטעמא דמסתבר שאין הדלקתה גמר מצותה ואינה אלא כדי להאיר בלילה.

והשיב רבינו תם:

הא ליתא שגמר מצותה היא כנר חנוכה דלפרסומי ניסא היא, והכא נמי מדהוה שלום ביתו דאין לו להקדים ולא לאחר.

⁷ הדברים נעסוק בעיקר בשיטת הר"ח המובאת בפנים. שאלה זו היא על דברי הגמרא, אלא שלגירסת הר"ח הדברים בולטים יותר, שכן הפסוק הוא מקור רק להדלקת הנר ולא לדברים אחרים המוזכרים במשנה זו, כפי שמפרש בתוס' רא"ש.

כלומר, ההדלקה של נר שבת היא גמר המצוה, כנר חנוכה, כיון שאין לו להקדים ולא לאחר את הדלקת הנר, ועל כן בזמן ההדלקה הוא גמר המצוה ויש לברך עליה. תשובתו של ר"ת תמוהה, הרי בחנוכה עצם המצוה היא ההדלקה, ולכן "כבתה אין זקוק לה", ומותר להדליק אף כפתילות ושמנים שאסור להדליק בהן בשבת (עי' שבת כ"א ע"א). בשבת, לעומת זאת, אין די בהדלקה, אלא צריך שהנר יהיה דולק, שכן עיקר הדלקת הנר היא לצורך שבת, ואם כן זהו גמר מצוה⁸? מכאן יש לשאול גם על מטבע הברכה: "להדליק נר של שבת", הרי כנר חנוכה לומדת הגמרא מסגנון זה של הברכה ש"הדלקה עושה מצוה" (עי' שבת כ"ג ע"א), ובשבת ודאי שאין לומר כן, שהמצוה נגמרת בהדלקה, שהרי עיקר המצוה היא שהנר יהיה דולק כליל שבת⁹!

נר של שלום

נראה, שהמפתח להבנת עניינו של נר שבת, מצוי במקור שהביא הר"ח למצות הדלקת הנר:

מנא לן דצריך הדלקת נר בשבת, שנאמר "וידעת כי שלום אהלך וגו'",
ואין שלום אלא באור, שנאמר "וירא אלהים את האור כי טוב".

מקור דבריו במדרש המובא בתורה שלמה לבראשית (ח"א, אות שפ"ב) על הפסוק "ויאמר אלהים יהי אור":

גדול השלום שלא התחיל הקב"ה לברוא דבר בעולמו אלא בדבר
שהוא שלום, ואיזה זה האור שנאמר "ויאמר אלהים יהי אור". ומנין
שהוא שלום, שנאמר "יוצר אור ובורא חושך עושה שלום ובורא
רע". מכאן אמרו חז"ל נר ביתו וקידוש היום נר ביתו עדיף משום
שלום ביתו...

ראשית, מובא במדרש זה מקור בנביא לכך שהאור הוא שלום, שכן בפסוק מקביל האור לשלום והחושך לרע. עיון בפסוקי התורה יבאר את עומקו של ענין זה (בראשית א', א'-ג):

⁸ במקום נוסף מצאנו שקשרו נר שבת לנר חנוכה, ואף שם הדבר צריך עיון (יראים סי' תכ"ט, ובחלק מהדפוסים סי' ק'): "נר שבת ונר חנוכה. נר חנוכה אף על פי שהיא מצוה מדרבנן ומצוות דרבנן שאין לה אבות לא באנו למצוה, כללנוה עם נר שבת אגב שיטפא ויען אין לה אב לא כתבנו פירושה. ויען אמרו נביאים 'וכברתו מעשות דרכיך', אמרו חכמים וציוו להדליק נר בשבת לכבוד שבת ואסמכוה אקרא וידעת כי שלום אהלך ופקדת נוך ולא תחטא". הבה"ג הביא נר חנוכה בסמוך לנר שבת (קל"ח-קל"ט) והיראים, המונה את המצוות בעקבות בה"ג, הביין שכלל הבה"ג שתי מצוות אלה כאחת. יש להבין אף כאן מהו הקשר המהותי המאחד שני נרות אלה למצוה אחת.

⁹ עי' בשו"ת הר צבי או"ח א' סי' קמ"א, שדן בהרחבה בגדר הדלקת נרות שבת.

בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ. וְהָאָרֶץ הִיְתָה תְהוֹ וְנָבְהוּ
וְחֹשֶׁךְ עַל פְּנֵי תְהוֹם וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת עַל פְּנֵי הַמַּיִם. וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים
יְהִי אֹר וַיְהִי אֹר וַיְהִי אֹר.

בריאת העולם, על ריבוי הפרטים שבו, יצרה תוהו ובוהו. דברים רבים יש בעולם, ללא קשר ביניהם וללא דבר המאחד אותם. "ויאמר אלהים יהי אור" - האור הוא סוף התוהו ובוהו. האור מאחד את כל הדברים לכלל יחידה אחת, ועושה שלום ביניהם.

אף בביתו של האדם מחולל האור תהליך דומה. ללא האור כל החפצים אויבים זה לזה ואויבים לאדם. האדם חושש מכל דבר, שנועד במקורו לשמשו, שמא יתקל בו וכדומה. ללא האור אין שלום בבית. האור עושה שלום בבית כולו, בכך שהופך את חפצי הבית ליחידה אחת בה כל דבר במקומו, ובכך נותן לבית את צורתו. על ידי האור מקבל כל אדם וכל חפץ את מקומו הראוי ומשמש לתפקידו שלשמו נועד, וזהו השלום. "שלום בית" איננו רק שלום בין האנשים הדרים בבית, אלא שלום בכל הבית, על חפציו ותשמישיו.

הבנה זו של משמעות הנר איננה מצטמצמת לשבת בלבד. הצורך בנר הוא בכל ימות השבוע כדי שיהיה שלום בבית. נראה, שהנר מבטא השקפת עולם - אדם המדליק נרות תמיד הרי זה מלמד על כך שהוא שואף לאחדות. הוא איננו רואה בכל דבר ענין נפרד, אלא מבין שהפרטים הנפרדים מתאחדים לענין אחד כללי. מובנים, אפוא, דברי הגמרא (כ"ג ע"ב):

אמר רב הונא: הרגיל בנר הויין ליה בנים תלמידי חכמים.

אדם הרגיל בנר, מתוך רצונו באיחוד הפרטים, הרי זה מוביל באופן טבעי לכך שבניו יהיו תלמידי חכמים, שכן השקפת עולמו עמוקה ומרוממת.¹⁰ בבבל לא היו נרות, כפי שראינו, ואף זה חלק מהשקפת עולמם של הבבלים. בבבל היה חושך, בגלל היותה שוכנת בעמק, אך בכל זאת לא היו מדליקים נרות בבבל, כפי שעולה מן הירושלמי שהובא לעיל (שאלה ו). אנשי בבל לא רואים בעיה בחושך, בכך שהדברים אינם מאוחדים¹¹. על כן אף תורתם של בני בבל חשוכה, כפי שאמר ר' ירמיה (סנהדרין כ"ד ע"א):

¹⁰ בכך מובן מדוע הגמרא מתייחסת פעמים רבות ל"נר" סתם, ולא לנר שבת: בכך רומזת הגמרא כי עניינו וחשיבותו של הנר אינם רק בשבת, אלא בכל ימות השבוע. "הרגיל בנר" - תמיד, יזכה לבנים תלמידי חכמים. הגמרא השתמשה בביטוי "רגיל" ולא "זהיר", כמו בשאר המצוות המנויות שם, שכן הרגילות בנר אינה מופיעה כמצוה, אלא כהנהגה טובה הנובעת מהשקפת עולם חיובית, ואין כאן ענין של זהירות (שאלה ג לעיל). כמו כן מובן מדוע לא פתחו בחיוב להדליק נר בשבת אלא בשאלה "במה מדליקין". המשנה רוצה ללמדנו, שאף ללא החיוב של הדלקת נר בשבת, יש ערך להדלקת הנר, ועל כן עוסקת היא בענייני הדלקת הנר באופן כללי, ורק לאחר מכן מביאה את החיוב להדליק נר בשבת (שאלה א). גם הביטוי "נר ביתו", העומד לדיון מול נר חנוכה ומול קידוש היום אינו מכוון לשבת בדיוקא, ועל כן לא הביא הרמב"ם דברים אלה בהלכות שבת, ללמדך שאין הם נוגעים רק לשבת (שאלה ב).

¹¹ נראה, שכן יש להבין גם את העדר המרחץ מבבל. אף שיש לכך, מן הסתם, הסבר היסטורי, נראה ששורש הענין הוא בהשקפת העולם של בני בבל, ובמקרה זה ביחס הראוי לגוף ולכוחותיו, ואכמ"ל.

"במחשכים הושיבני כמתי עולם", אמר רבי ירמיה: זה תלמודה של
בבל.

ועוד (פסחים ל"ד ע"ב):

כי סליק רבין אמרה לשמעתייה קמיה דרבי ירמיה, ואמר: בבלאי
טפשאי משום דיתבי בארעא דחשוכא אמריתון שמעתתא דמחשכו
(בבליים טפשים, משום שיושבים בארץ חשוכה אומרים שמועות
חשוכות).

העובדה ההיסטורית של העדר נרות בבבל, יש בה ביטוי להשקפת עולמם של
הבבליים הנותנת ערך לפרטים יותר מן הכלל¹².

נר לכבוד שבת

החידוש בנר שבת הוא היותו **חובה**. הדלקת הנר חשובה בכל ימות השבוע ויש לה
ערך רב, ובשבת קבעו זאת חכמים לחובה על כל אחד. מדוע נקבעה הדלקת הנר
כחובה בשבת?

כפי שאומרת המשנה, הסיבה היא "מפני כבוד השבת".
כיצד מגלה הנר את כבוד השבת?

האור איננו בא מבחוץ כדי להאיר את העולם החשוך ולאחד את כל חלקיו, אלא
מפנימיות העולם הוא בא. כך אמרו חכמים (עי' ירושלמי שבת פ"ב ה"ו): האדם נרו
של עולם, שנאמר: "נר ה' נשמת אדם". הנשמה היא הנר. האור נמצא בעומק
המציאות, ומשם הוא מאיר את המציאות החיצונית. "אור" בגימטריא "רז", ומעומק
המציאות המאוחדת בא האור ומגלה אותה.

האור איננו רק שלום בין הדברים בבית אלא הוא נשמת הבית וכבודו, בהיותו חושף
את הגנוז בעומק החיים של הבית. כנר המקדש שאינו בא להאיר אלא לגלות כבודו,
כן גם נר שבת יש בו צד של כבוד שבת. אף בשבת, מגלה האור את סודה הפנימי
של השבת: "רזא דשבת איהי שבת דאתאחדת ברזא דאחד, למשרי עלה רזא דאחד".
האור שאנו מדליקים חושף את האור הפנימי הגנוז בשבת, ומגלה את נשמתה
וכבודה.

נר שבת, המאיר בבית ומאחדו, כפי שראינו, מאיר את עניינה של השבת, ההופכת
את ימות השבוע כולם ליחידה אחת. כל יום ועניינו המיוחד, כל יום ותפקידו,
והשבת - "תכלית מעשה שמים וארץ", הופכת את כל הימים לשבוע אחד¹³.

¹² להרחבת משמעות הדברים, ולהבדל שבין תלמודה של בבל לתלמודה של ארץ ישראל בענין זה, עי'
בחוברת "זהב הארץ", עמ' 5.

¹³ ב"שיר של יום" אנו אומרים: "היום יום ראשון בשבת" וכדומה. מלבד קיום מצות "זכור את יום השבת",
יש כאן גם אמירה שכל הימים צועדים לקראת שבת והיא הנותנת להם את משמעותם.

"וכבדתו מעשות דרכיך" - זה נר (עי' ביראים המוכא לעיל). אמנם הרבה דברים ציוו חכמים לעשות משום "כבוד שבת", אלא שהם באים מן החוץ אל הפנים, כבגדים וכמרחץ (עי' שבת קי"ג ע"א). לעומתם הנר הוא חובה ואף זוקק ברכה, שכן הוא בא מעצם כבוד השבת. על פי זה מאירים דברי האור זרוע בשם הירושלמי, שנוסח הברכה הוא "להדליק נר לכבוד שבת".

בספר "המנהיג" (הוצאת מוסד הרב קוק ח"א עמ' קמ"ז) למד את חובת הברכה מן המדרש (בראשית רבה פרשה י"א, ב', בגירסא שונה מלפנינו):

ובירושלמי ובבראשית רבה "ויברך אלהים את יום השביעי", ר' אליעזר אומר: ברכוהו בנר. פעם אחת הדלקתי את הנר בערב שבת, ובמוצאי שבת - ולא חסר כלום.

העובדה שהנר דלק כל השבת, אף ביום, ולא חסר כלום, מלמדת שהנר איננו רק לשימוש אלא לכבוד השבת, ועל כן יש לברך על הדלקתו.

עמוד האש ועמוד הענן

הגמרא אומרת, שאשתו של ר' יוסף "הות מאחרה ומדלקת לה"¹⁴. כיון שר' יוסף היה סומא, ולא השתמש באור הנר, הדליקה אשתו "לה" - לעצמה. לכן גם אחרה להדליק, כדי שיעקר הזמן שבו הנר דולק יהיה בלילה, ותוכל להשתמש לאורו זמן רב. אשתו של ר' יוסף הבינה שהנר נועד להשתמש בו ולהנות מאורו. על כך אמר לה ר' יוסף, ללמוד מעמוד האש ועמוד הענן. מדוע השלימו עמוד הענן ועמוד האש זה את זה, הרי לעמוד הענן נזקקו ביום בלבד ולעמוד האש בלילה בלבד, ומדוע הופיע כל אחד מהם גם קודם זמנו?

הבין ר' יוסף, שעמוד האש לא היה רק אמצעי תאורה לבני ישראל במדבר. הופעתו קודם לחשכה מלמדת, שמלבד הערך השימושי שהיה בו כמאור, היה גם ערך עצמי בעצם הופעת העמוד לבני ישראל, המלמדת את מעלתם של ישראל. מלבד השימוש באורו של עמוד האש, האיר עמוד האש לכבודם של ישראל, כנר המקדש שאיננו דולק למאור, אלא לכבוד הבית והשוכן בתוכו. על כן הקדים עמוד האש לבוא לפני החושך, עוד קודם שזקוקים לו, כדי לבטא את כבודם של ישראל. גם נר שבת, איננו דולק רק לשימוש, כדי לאפשר חיים בבית, אלא יש בו גם כבוד שבת. כחינת הכבוד שבנר מתבטאת בהדלקתו קודם לחשכה, שלא לצורך מאור, אלא כדי לגלות את האור הפנימי הגנוז בשבת, ומופיע על ידי הנר. על פי זה מובן הלימוד מן הפסוק "לא ימיש עמוד הענן יומם" גם לדעת הסוברים שמדובר בשבת ולא בחנוכה (שאלה ד).

¹⁴ עי' בחידושי ר' יעקב עמדין, הנדפסים בסוף המסכת, שכתב על ביטוי זה: "כלומר לעצמה לקיום מצותה, או לנרה של שבת שנר לשון נקבה הוא לפעמים בלשון גמרא".

נר שבת ונר חנוכה

מכאן יבואר הקשר שמצאנו בין נר שבת לנר חנוכה (בדברי בה"ג ובדברי ר"ת שהובאו לעיל ביחס לברכה על הדלקת הנר).
ר"ת כותב כך:

הא ליתא שגמר מצותה היא כנר חנוכה דלפרסומי ניסא היא, והכא נמי מדהוה שלום ביתו דאין לו להקדים ולא לאחר.

נר חנוכה גמר מצותו בהדלקה, שכן הוא דולק לפרסומי ניסא ואין להשתמש לאורו. אף בשבת יש בחינה זו, של הדלקה לגילוי כבוד שבת ולא לשימוש האדם, ועל כן גמר מצותה בהדלקה, שכן כבוד השבת מתבטא בהדלקת הנר לפני שחשכה, קודם שמשתמשים בו, ואז הוא קיום מצות ההדלקה.
על כן מנה הבה"ג, ובעקבותיו היראים, את הדלקת נר שבת ונר חנוכה במצוה אחת, שכן לשניהם ענין שוה: הדלקה שלא לצורך מאור בלבד, אלא לעצם היות הנר דולק.

הדלקת נר בשבת חובה

אף הגמרא האומרת ש"הדלקת נר בשבת חובה", תתבאר לאור דברים אלה. חידושו של רבא בדבריו: "שאני אומר הדלקת נר בשבת חובה", הוא, שהביטוי "כבוד שבת" כולל שתי בחינות. האחת, כפי שראינו, היא הדלקת נר לכבוד השבת, כדי לגלות את קדושת השבת. הבחינה השנייה עולה מן המילים "הדלקת נר בשבת". הרי אין מדליקים את הנר בשבת? ! אלא שיש לדאוג שיהיה הנר דולק בשבת. מלבד עצם הענין שבהדלקת הנר, יש ערך לכך שמאיר הוא את ביתו של האדם בשבת, ובמיוחד בעת הסעודה, כפי שמודגש בדברי "המנהיג" (עמ' קמ"ו):

...שאני אומר הדלקת נר בשבת חובה [עד כאן, והכי פירושה סעודת השבת במקום הנר חובה]¹⁵, וכדאיתא בסוף יומא, "מאן דאית ליה סעודתא לא ליכלה אלא כעין ימא", והיינו דאמרינן בפ' ערבי פסחים "ואמר לן טעימו מידי דלמא אדאזליתו לבתייכו מתעקרא לכו שרגא ובקידושא דהכא לא נפקיתו דאין קידוש אלא במקום סעודה" (= ואמר לנו איכלו מעט, שמא עד שתלכו לבתיכם יעקר לכם הנר, ובקידוש של כאן אינכם יוצאים, שאין קידוש אלא במקום סעודה).
ובהדלקת הנר במקום סעודה חובה ומצוה משום עונג שבת ושלוש בית, ורבא דאמר [לא]אביי בהדלקת נר בשבת חובה לא איצטריך ליה לאיניש אלא שבמקום סעודת השבת היא חובה...

¹⁵ המובא בסוגריים מרובעים הוא על פי חלק מכתבי היד.

מלבד עצם הנר הדלוק בשבת בבית וגורם לשלום בבית, כפי שהתבאר, יש ענין נוסף והוא היות הסעודה לאור הנר. על כן חשש רבה (בגמרא בפסחים ק"א ע"א המובאת במנהיג) שמא יעקר הנר עד שיגיעו לביתם, ולא יצאו ידי חובת הסעודה, שכן סעודת השבת צריכה להיות לאור הנר, וזה חלק מדין כבוד שבת. אם כן, "כבוד השבת" שבהדלקת הנר כלול מחובת הבית - שיהיה בו נר דלוק, ומחובת הסעודה - לאוכלה לאור הנר. ניתן להגדיר, שיש דין של כבוד שבת מצד ה"חפצא", שיהיה בבית נר דלוק בשבת, ויש דין של כבוד שבת מצד ה"גברא", בסעודתו ופעולותיו של האדם, שעליהן להיות לאור הנר. על פי רבא, הדלקת הנר בשבת איננה רק "מצוה", אלא גם "חובה". "מצוה" היא מצד הבית, שכך צורתו של בית יהודי בשבת, שיש בו נר דלוק. "חובה" היא מצד האדם¹⁶, שמוטלת עליו החובה להדליק את הנר, ולעשות את פעולותיו, כסעודת השבת, לאור הנר.

¹⁶ "מצוה", היא חיוב אובייקטיבי המגדיר דבר מסויים כמצוה, ועל כן שייכת בחפצא, שמעשה זה הוא מצוה מצד עצמו, ולא רק מצד חיוב האדם לעשותו. "חובה", לעומת זאת, היא לשון חוב המוטל על האדם, ושייך רק בגברא.